

IMPLEMENTÁCIA PARTICIPATÍVNEHO ROZPOČTU V MESTE TRNAVA

Lukáš KOŠTIAL¹

DOI: <https://doi.org/10.34135/svpmvpIV.191022>

Abstract

The article is focused on analysis of the implementation of the participatory budgeting in Trnava, which was introduced in 2016. Through participatory budgeting, citizens have the opportunity to gain firsthand knowledge of government operations. The aim of the article is to evaluate the processes of implementation of participatory budgeting in the city of Trnava by means of analysis. The article evaluates the first three seasons of participatory budgeting in Trnava. The article defines the problems of participatory budgeting in Trnava, which are lower public interest and unspecified conditions for the management of public finances.

Key words: *Participatory Budgeting. Trnava. Civic Engagement. Implementation of Participatory Budgeting. Management of public finances.*

Úvod

Prvá časť textu vymedzuje termín participatívny rozpočet. Pod pojmom participatívny rozpočet rozumieme rozpočet na ktorého podobe sa z určitej časti podieľajú občania a to tak, že rozhodujú o využití prostriedkov vyčlenených z rozpočtu mesta. Ide teda o demokratický proces, ktorý rešpektuje právo občanov na podieľaní sa na verejnom rozhodovaní, ktoré môže vo svojom dôsledku výrazne ovplyvniť vzhľad obce a poskytované služby v mieste ich bydliska. Občania sa teda rozhodujú podľa svojich predstáv a potrieb na aké účely vyhradenú časť rozpočtu použijú. Forma participatívneho rozpočtovania, jeho postup a realizácia sa mesto od mesta líši, teda jeho definícia nie je úplne jednotná. Hlavná myšlienka je však vždy rovnaká. Hoci nie je stanovená jasná definícia participatívneho rozpočtovania, tak môžeme participatívne rozpočtovanie opísať ako demokratický proces, ktorý umožňuje obyčajným členom komunity priamo rozhodovať, ako budú peniaze rozpočtu vynaložené. Rozpočty sú základom vládnych politik, konkrétnymi nástrojmi, ktoré rozhodujú, ako sú politiky implementované. Participatívne rozpočtovanie teda môže umožniť obyvateľom mesta mať priame právo rozhodovať, ako budú implementované služby bývania, dopravy, parkov, a ďalšie. (Lerner, 2014) Proces participatívneho rozpočtovania je založený hlavne na otázke ako by mal byť participatívny rozpočet použitý. Proces sa musí týkať jednotky na úrovni mesta alebo decentralizovanej mestskej časti so samostatne voleným orgánom s určitou mocou nad administratívou a zdrojmi. Pokiaľ by bol participatívny proces naplánovaný ako jednorazová udalosť, nemožno ho považovať za participatívny rozpočet, ale len za istú formu referenda. Jednotlivé formy deliberácie musia byť zahrnuté do rámca špecifických diskusií alebo fór. Z tohto dôvodu, ak by občania boli prizvaní k diskusií o rozpočte v miestnych zastupiteľstvách alebo v parlamentoch, nepovažovali by sme to za dostatočné, pretože participatívne rozpočtovanie by malo obsahovať špecifické inštitúcie. (Sintomer, Herzberg a Rocke, 2008) Druhá časť textu

¹ Mgr. Lukáš Košťal, Katedra verejnej správy, Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovenská republika, E-mail: kostial.luk@gmail.com

analyzuje implementáciu participatívneho rozpočtu v podmienkach mesta Trnava. Participatívny rozpočet dáva možnosť občanom mesta Trnava podieľať sa na rozhodovacom procese a prerozdeľovať finančné prostriedky mesta Trnava na občianske projekty.

Participatívny rozpočet

Brian Wampler vymedzil participatívny rozpočet obsiahlejším spôsobom. Programy participatívneho rozpočtovania sú inovatívne procesy tvorby verejnej politiky. Občania sú priamo zapojení do vytvárania politických rozhodnutí. Výzvy na projekty sa konajú po celý rok, takže občania majú príležitosť alokovať finančné zdroje, stanoviť priority politik a sledovať kam idú verejné výdavky. Tieto programy sú navrhnuté tak, aby občanov zapojili do procesu tvorby politik, podnecovania administratívnych reforiem a rozdeľovania verejných zdrojov okoliu. Participatívny rozpočet bojuje s politickým a sociálnym vylúčením, a to tak, že nízkoprijmovým a tradične vylúčeným politickým aktérom je daná príležitosť tvoriť politické rozhodnutia. Vlády a občania iniciujú tieto programy, aby podporili verejné vzdelávanie a občiansky aktivizmus, dosiahli sociálnej spravodlivosti prostredníctvom vylepšených politik a rozdelením zdrojov zahájili reformu administratívneho aparátu. (Wampler, 2007) Ak by občania boli prizvaní k diskusii o rozpočte v miestnych zastupiteľstvách alebo v parlamentoch, nepovažovali by sme to za dostatočné, pretože participatívne rozpočtovanie by malo obsahovať špecifické inštitúcie. Participatívne rozpočty by teda mali byť založené na takom druhu deliberácie, pri ktorom občania prídu do vzájomného kontaktu. Treba však dodať, že deliberácia v rámci participatívneho rozpočtu nemusí nutne viesť priamo k rozhodovaniu. V participatívnom rozpočtovaní je vyžadovaná určitá zodpovednosť za výsledky procesu. Častá chyba, ktorá nastáva v participatívnych procesoch je absencia spätnej väzby jej účastníkom o tom, či bol ich návrh prijatý alebo nie. Tento nedostatok by mal byť z pohľadu participatívneho rozpočtovania neprijateľný. Prostredníctvom každoročných stretnutí či publikácií, by organizátori mali poskytovať informácie o realizácii navrhovaných projektov. (Sintomer, Herzberg a Rocke, 2008)

Josh Lerner (2014) uvádza, že participatívne rozpočtovanie je založené na systéme zastupiteľskej, participatívnej a lokálnej demokracie. Jedná sa o kombináciu participatívnej demokracie, ktorá umožňuje miestnym obyvateľom podieľať sa na rozhodovaní a zastupiteľskej demokracie kedy občania volia svojich zástupcov, aby sa rozhodovali v ich záujme. Zavádzaním participatívneho rozpočtovania sa obyvatelia mesta, mestskej časti alebo obce učia podieľať sa na miestnej demokracii. Jedným z hlavných princípov participatívneho rozpočtovania je rovnosť. Každý občan sa môže procesu participatívneho rozpočtovania zúčastniť a každý disponuje rovnakou váhou hlasu. Rovnosť hlasov zabraňuje majoritným skupinám zneužiť verejné zdroje pre svoj prospech. Tento aspekt je predovšetkým dôležitý pre obvykle znevýhodnené skupiny. Participatívne rozpočty sú dôležitými nástrojmi pri riešení konfliktov medzi kultúrnymi a etnickými skupinami. Pomáhajú tým vytvoriť multikultúrnu a multietnickú platformu, ktorá môže spoločne rozhodovať o budúcnosti svojho komunity a mesta Participatívne rozpočtovanie má za cieľ utvárať rozpočtové rozhodnutia zastupiteľstva alebo úradu viac transparentné a zodpovedné. Možnosť korupcie sa znižuje vďaka zverejneniu informácií občanom a podstúpeniu ich starostlivému dohľadu. Spoločné rozhodovanie a diskusia ohľadom rozpočtu zároveň posilňujú vzťahy medzi miestnou vládou a občanmi.

V zásade možno rozlišovať medzi dvoma základnými typmi participatívnych rozpočtov. Konkrétne sa jedná o participatívne rozpočtovanie verejných projektov a tematické participatívne rozpočtovanie. Participatívne rozpočtovanie verejných projektov sa zameriava na konkrétne projekty najrôznejšieho rozsahu od dláždenia ulice až po výstavbu centra dennej starostlivosti. Finančné zdroje sú teda rozdelené medzi špecifické projekty. Väčšina pokusov vychádza práve z tohto typu participatívneho rozpočtovania, čo je dané niekoľkými dôvodmi. Keď občania zvolia

určitý projekt, očakávajú, že ho vláda (alebo príslušný orgán) zrealizuje. Ak sa im podarí uskutočniť daný projekt, povedie to k upevneniu pozitívneho názoru na participatívne rozpočtovanie a tiež k posilneniu dôvery zo strany občanov voči miestnej vláde. Druhým faktorom je dôvod, že orientácia na verejné projekty umožňuje komunitu určiť smerovanie svojho rozvoja, čo vedie k decentralizácii rozhodovacích procesov. Základným predpokladom v tomto smere je podľa B. Wamplera faktor, že občania- rozumejú vlastným problémom lepšie ako ich lokálni politickí zastupitelia a preto môžu navrhnúť projekt, ktorý bude korešpondovať s ich potrebami. Dôvodom pre zavedenie tohto typu participatívneho rozpočtovania tiež môže byť snaha odstrániť stranícky patronát z politiky, ktorej najdôležitejším zdrojom sú práve verejné projekty. Poslednou príčinou pre sústredenie sa na špecifické verejné projekty môže byť edukačný aspekt. Občania zapojení do procesu sa naučia, aké právomoci má lokálna vláda a získajú lepšie povedomie o fungovaní. (Wampler, 2004)

Druhým typom je tematické participatívne rozpočtovanie, sa zameriava na výdavkové politiky vo všeobecnosti. Tieto politiky sa koncentrujú na všeobecné smerovanie municipality. Napríklad ide o poskytnutie viac finančných zdrojov na určitý program v zdravotníctve. Podľa Wamplera je zmyslom tematického participatívneho rozpočtovania snaha o demokratizáciu procesu formovania politik, a to prostredníctvom občanov, ktorým bude dovolené určovať programové priority na lokálnej úrovni. Prvým krokom pri tematickom participatívnom rozpočtovaní je poskytnutie detailných informácií o aktuálnych politikách a výdavkových prioritách. Nasleduje niekoľko diskusií účastníkov v ktorých sa hodnotia vládne priority a na záver určí ich poradie. Kvalita deliberácie môže byť však v jednotlivých prípadoch značne odlišná. Záleží totiž do veľkej miery na informovanosti a znalostiach účastníkov o jednotlivých politikách. Tento typ oproti prvému kladie podstatne vyššie nároky na účastníkov deliberácie. (Wampler, 2004)

Ciele participatívneho rozpočtovania sa samozrejme môžu líšiť prípad od prípadu. Väčšie rozdiely však môžu byť pozorované obzvlášť medzi participatívnym rozpočtovaním v rozvojových a rozvinutých krajinách. Mestá v rozvojových krajinách pravdepodobne participatívny rozpočet využívajú predovšetkým k zmierneniu sociálnej nerovnosti medzi občanmi, posilneniu dôvery medzi občanmi a samosprávou a k vzdelávaniu občanov v problematike rozpočtovania. Občania tak získavajú pocit, že môžu v mieste svojho bydliska niečo zmeniť a že ich názor nie je prehliadaný. Občania tiež začínajú chápať fungovanie a predovšetkým finančné obmedzenia miestneho rozpočtu. Zapojenie občanov do rozhodovania v týchto častiach sveta môže priniesť ďalší vedľajší efekt, a to zníženie nepokojov v meste či ich úplná eliminácia. Proces participatívneho rozpočtovania však musí byť spravodlivý a umožniť všetkým občanom participovať. Ak je však participatívne rozpočtovanie zneužitie miestnymi predstaviteľmi k vlastnému prospechu alebo ak proces zapája občanov iba naoko a predstavitelia vo svojom dôsledku rozhodujú sami, môže nedôvera a nespokojnosť občanov naopak vrásť. Životné podmienky v rozvinutých krajinách sú veľmi rôzne. Miestne samosprávy tu zavádzajú participatívny rozpočet s cieľom zvýšiť transparentnosť, vychovať občanov mesta k občianskej participácii, tvoria demokratickú kultúru vo vnútri komunity. Avšak rovnako ako bolo menované u rozvojových krajín dôležitý cieľ je tiež prehĺbenie dôvery medzi občanmi a samosprávou. Hoci sa môžu ciele participatívneho rozpočtovania v rozvojových a rozvinutých krajinách v niektorých ohľadoch líšiť, hlavným cieľom participatívneho rozpočtu by malo byť vždy skvalitnenie života tamojších obyvateľov. Hoci sa tieto ciele môžu javiť ako obyčajné politické frázy, tak zo skúseností s participatívnym rozpočtovaním vo svete je zrejmé, že z procesu participatívneho rozpočtovania ťažia všetky zúčastnené strany. Motivácia týchto subjektov je rôzna. (Sintomer, Herzberg a Rocke , 2013)

Participatívny rozpočet mesta Trnava

Téma participatívneho rozpočtu v meste Trnava sa prvýkrát výraznejšie objavila vo verejnej diskusii pred voľbami do orgánov mestského zastupiteľstva v roku 2014. Vo svojom programe mal tento bod kandidát na primátora Peter Bročka spolu so združením Lepšia Trnava. Po volebnom víťazstve bol prvýkrát predložený návrh participatívneho rozpočtu v rozpočte mesta na rok 2016. Mestské zastupiteľstvo návrh rozpočtu schválilo a na pilotný ročník participatívneho rozpočtu v Trnave vyčlenilo 20 000 eur. Informatívna kampaň sa spustila vo februári 2016. K participatívne rozpočtu bola zriadená osobitná sekcia na mestskej webovej stránke trnava.sk, kde sa zverejňovali všetky dokumenty a výzvy. Prvé verejné zasadnutie pre občanov sa uskutočnilo 23. februára 2016 v zasadacej miestnosti mestského zastupiteľstva. Cieľom stretnutia bolo informovať verejnosť o možnostiach, ktoré ponúka participatívny rozpočet. Zároveň boli prezentované prvé plánované kroky a predstavený časový harmonogram participatívneho rozpočtu. Pred stretnutím boli občania vyzvaní k predkladaniu podnetov.

V pilotnom ročníku participatívneho rozpočtu bolo zriadených šesť participatívnych komunít. Tými boli zeleň, verejný priestor, doprava, kultúra a šport, poslednou bola komunita deti a rodina. Všetky zasadnutia komunít boli verejné a zúčastniť sa ich mohli všetci občania. Prvé stretnutia komunít sa konali počas prvého a druhého marcového týždňa. Na daných stretnutiach komunít sa zúčastnilo spolu len tri desiatky občanov. Koncom apríla sa vyprofilovali jednotlivé projektové zámery prostredníctvom zasadnutí participatívnych komunít. Každá participatívna komunita vytvorila svoje zámery a idey. Celkovo bolo vytvorených 20 projektových zámerov z ktorých mali vzniknúť jednotlivé projekty, ktoré budú čerpať zdroje z participatívneho rozpočtu. Najpopulárnejšie participatívne komunity boli komunita verejný priestor, ktorá sa zlúčila s komunitou zeleň, kde sa deklarovali najmä zlepšenie priestorov materských a základných škôl, revitalizáciu parkov. Druhou najpopulárnejšou bol participatívna komunita kultúra.

Konečný výber víťazov nasledoval v máji roku 2016. Výber víťazných projektov mal v danom roku tri výberové formy – fyzická, internetová a deliberácia (verejné zvažovanie). Fyzickej a internetovej formy sa mohol zúčastniť každý občan, ktorý mal v Trnave prechodný alebo trvalý pobyt a v deň hlasovania dovŕšil 15 rokov. Ľudia si mohli vybrať akou formou budú hlasovať. Internetové hlasovanie bolo spustené v pondelok 23. mája a trvalo až do 29. mája. Po vyplnení osobných údajov mohol občan hlasovať minimálne za štyri projekty a maximálne za 6 projektov. V celkovom výberovom procese mala internetová forma váhu 10%. V rovnakom májovom týždni prebiehalo aj fyzické hlasovanie. Do domácností boli zaslané hlasovacie lístky spolu s obálkami. Hlasovací lístok bol rozdelený na dve časti – informačná a hlasovacia. Na informačnej časti boli priložené podklady o jednotlivých projektoch. Na hlasovacej boli všetky projekty a taktiež bolo potrebné hlasovať minimálne za štyri projekty a maximálne za šesť. Celkovo bolo v Trnave vytvorených trinásť zberných miest, forma hlasovania mala na celkovom výberovom procese 40% váhu. Verejné zvažovanie bola posledná forma hodnotenia projektov. Tento proces bol vytvorený pre participatívnych koordinátorov, ktorí pôsobili v participatívnych komunitách v prípravnej fáze participatívneho rozpočtu 2016. Verejné zvažovanie malo v celkovom výberovom hodnotení najvyššiu váhu, to jest 50%. Tento proces zahŕňal viachodinové stretnutie, kde sa vyhodnocovali jednotlivé projekty. Žiadny s koordinátorov nemohol hodnotiť projekt za ktorý zodpovedal. Stretnutie koordinátorov riadil poverený facilitátor, ktorý sa snažil dosiahnuť kompromisy medzi jednotlivými koordinátormi.

Do prvého ročníka participatívneho rozpočtu sa prihlásilo nakoniec 15 projektov, ktoré žiadali o takmer 40 000 eur. Na návrh primátora mesta Trnava Petra Bročku bolo schválené mestským zastupiteľstvom navýšenie participačného rozpočtu na 39 500 eur. Tým pádom mohlo byť schválených všetkých 15 predložených projektov participatívnych komunít za 39 423 eur. Nakoniec bolo zrealizovaných 13 projektov. Jeden koordinátor odstúpil od projektu z osobných dôvodov. Ďalší projekt bol odložený a presunutý do ďalšieho roka z dôvodu materskej dovolenky

koordinátorky. Zaujímavosťou je, že z celkových 15 koordinátorov bolo osem koordinátoriek a sedem koordinátorov. Na vykonaní projektov za zúčastnilo viac ako sto dobrovoľníkov. V prvom ročníku participatívneho rozpočtu boli ženy v Trnave aktívnejšie ako muži. Po zrušení, resp. odložení dvoch projektov bol rozpočet znížený o 6 600 eur z ktorých bolo 1 600 eur vyčlenených na ďalší rok na odložený projekt. Odložený projekt bol zrealizovaný v ďalšom roku, takže nakoniec bolo zrealizovaných 14 z 15 projektov. S prvým ročníkom v internetovej ankete bolo spokojných viac ako 85% hlasujúcich. Prvý ročník hodnotilo mesto ako úspešný. V ročníku 2017 bolo avizované navýšenie rozpočtu na 50 000 eur. Projekt participatívneho rozpočtu začal v danom roku o pár týždňov skôr ako v pilotnom ročníku. Heslom druhého ročníka bolo – od ľudí pre ľudí. Pre druhý ročník participatívneho rozpočtu bola zriadená špeciálna webová stránka, kde sa viedli všetky výzvy, projekty, participatívne komunity a PR aktivity. Ďalšou novinkou je, že do participatívneho rozpočtu Trnavy sa okrem obyvateľov a občanov mesta mohli zapojiť aj študenti z denného štúdia z vysokých škôl v meste Trnava. K väčšej aktivite sa mesto snažilo vyzvať občianske združenia a komunity. Na prvom verejnom zasadnutí k participatívne rozpočtu sa zúčastnilo až viac ako šesťdesiat ľudí, čo ihneď na úvod prekonal celkový počet ľudí, ktorí sa zúčastnili stretnutí participatívnych komunít v predchádzajúcom ročníku. Na tomto stretnutí bolo zriadených päť participatívnych komunít. Boli to doprava a šport, seniori, verejný priestor a zeleň, sociálne témy a kultúra. Už na prvom stretnutí bolo predložených 32 návrhov zámerov.

Výberový proces zostal podobne ako v predchádzajúcom období v podobe troch výberových foriem s proporčným rozdelením jednotlivých výberových foriem. Verejné zvažovanie zostalo na 50%, fyzické hlasovanie malo taktiež ako v predchádzajúcom roku 40% váhu a internetovému hlasovaniu bolo pridelený 10% vplyv. Do participatívneho rozpočtu sa zapojilo v danom roku 19 projektov. Nárast bol teda len o štyri projekty. Avšak projekty už obsahovali oveľa väčšie ľudské kapacity a taktiež boli na ne viazané väčšie finančné zdroje. Nakoniec sa aj v roku 2017 zvýšil rozpočet na návrh primátora Petra Bročku. Mestské zastupiteľstvo schválilo navýšenie rozpočtu na 58 500 eur. Vo výberovom procese bolo schválených 16 projektov za 58 100 eur. Z týchto šestnástich projektov bolo zrealizovaných 12 projektov. Jeden projekt bol odložený a tri projekty boli z dôvodu odstúpenia koordinátorov nezrealizované. V tomto roku bolo najviac projektov z kultúrnej participačnej komunity.

Tabuľka 1: Participatívny rozpočet mesta Trnava

Rok	Alokované finančné prostriedky	Počet prihlásených projektov	Počet zrealizovaných projektov
2016	39 500 €	15	13
2017	58 000 €	19	12
2018	50 000 + 150 000 €	13+8	11+3
2019	50 000 €	22	13

Zdroj: Vlastné spracovanie dát mesta Trnava

V roku 2018 sa mesto Trnava snažilo inovovať participatívny rozpočet. Mesto sa rozhodlo posunúť harmonogram z február – máj na apríl – september. Od tohto kroku si mesto Trnava sľubovalo zvýšenie atraktivity čím by sa mala zvýšiť participácia občanov na rozpočte. Na občianske projekty bolo opäť vyčlenených 50 000 eur. Novinkou bolo obmedzenie, ktoré znamenalo, že maximálne bolo možné čerpať 5 000 eur. Novinkou participatívneho rozpočtu v roku 2018 bolo vyčlenených ďalších 150 000 eur na už vypracované investičné zadania. Tieto investičné zadania sú finančne náročnejšie a majú dlhodobjší prínos pre občanov mesta. Investičných zadaní bolo zverejnených osem. K daným ôsmim investičným zadaniam bola priložená aj projektová dokumentácia. Zadania realizoval mestský úrad na návrhy občanov mesta Trnava. Prvé verejné zasadnutie k participatívne rozpočtu sa konalo 9. apríla 2018. Na tomto

zasadnutí sa opäť zúčastnilo viac občanov ako v predchádzajúcom roku. Na prvom stretnutí sa zúčastnilo takmer sto občanov mesta Trnava, študentov z trnavských univerzít a zástupcov občianskych združení pôsobiacich v Trnave. Zriadené boli opäť štyri participatívne komunity. Boli to komunity sociálne témy, kultúra a šport, verejný priestor a zeleň a skupina rôzne. Do výzvy k participačnému rozpočtu bolo predložených 13 občianskych projektov a 8 investičných zadaní. V roku 2018 sa zmenila váha jednotlivých foriem hlasovania. 40% bolo priradených internetovému hlasovaniu, 40% váhu malo fyzické hlasovanie a 20% rozhodovania patrilo deliberácii. Hlasovania sa zúčastnilo dohromady historicky najviac občanov, to jest 2 325 Trnavčanov. Každý hlasujúci hlasoval za 4 až 6 občianskych projektov a za 3 investičné zadania. Celkovo bolo schválených jedenásť projektov z trinástich. Investičné zadania boli schválené tri z ôsmich. S realizáciou občianskych projektov sa začalo v roku 2018. Investičné zadania budú realizované v roku 2019 v participácii s mestom Trnava. V tomto ročníku bol evidovaný zvýšený záujem o participačný rozpočet, keď sa zúčastnilo historicky najviac hlasujúcich a zároveň bolo schválených projektov za 50 000 + 150 000 eur.

Záver

Participatívny rozpočet v meste Trnava nevzbudil dostatočný záujem verejnosti. Za tri roky fungovania participatívneho rozpočtovania sa prihlásilo do tohto finančného mechanizmu 69 projektov. Proces je nastavený tak, že je možné prihlásiť akýkoľvek nápad. Nie je stanovené žiadne kritérium, ktoré by mal projekt spĺňať okrem maximálnej možnej výšky dotácie na daný projekt. Práve to vytvára komplikované prostredie na hodnotenie projektov a samotné rozhodovanie. Úspešní žiadatelia dostávajú na zorganizovanie projektu verejné financie. Nastavenie transparentnejších kritérií by mala byť prioritou mesta Trnava nastaviť prísnejšie a jednoznačné kritéria na nakladanie s verejnými financiami. Je potreba jednoznačne stanoviť, čo je možné financovať z participatívneho rozpočtu a aké náklady je potrebné financovať z iných zdrojov.

Použitá literatúra

- LERNER, J. 2014. *Everyone Counts: Could Participatory Budgeting Change Democracy?*. Ithaca, New York: Cornell University Press. 2014. 56 s. ISBN 13-9780-8014-560-53
- LERNER, J. 2014. *Making Democracy Fun: How Game Design Can Empower Citizens and Transform Politics*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press. 288 s. ISBN 9780262026871
- LERNER, J. 2017. Conclusion: Time for Participatory Budgeting to Grow Up. In *New political science*, vol. 39, no. 1, 2017. 156 – 160 s. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07393148.2017.1278860>>
- LERNER, J. – SECONDO, D. 2012. *By the People, For the People: Participatory Budgeting from the Bottom Up in North America*. Journal of public deliberation, vol 8, no. 2, 2012. Dostupné na internete: <<https://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss2/art2/>>
- SINTOMER, Y. – HERZBERG, C. – ROCKE, A. 2013. *Participatory Budgeting Worldwide – Updated Version*. Bonn: BMZ. 96 s. Dostupné na internete: <<https://estudogeral.uc.pt/bitstream/10316/42267/1/Participatory%20Budgeting%20Worldwide.pdf>>
- WAMPLER, B. 2007. *A Guide to Participatory Budgeting*. Boise State University. 2007. 74 s.
- WAMPLER, B. 2007. *Participatory Budgeting in Brazil: Contestation, Cooperation, and Accountability*. The Pennsylvania State University Press. 2007. ISBN 978-0-271-03252-8
- WAMPLER, B. – AVRITZER, L. 2004. *Participatory Publics: Civil Society and New Institutions in Democratic Brazil*. Comparative Politics, vol. 36, no 2, 2004, 291 – 312 s.